

DIPLOMATINĖS ATSTOVYBĖS PATALPŲ NELIEČIAMYBĖ IR JOS UPTIKRINIMO PRAKTINIAI ASPEKTAI

Doktorantas Audrius Paksas

Lietuvos teisės akademija, Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedra, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 69
Elektroninis paštas tek@lta.lt

Pateikta 2000 m. rugpjūčio 29 d.

Parengta spausdinti 2000 m. rugsėjo 8 d.

Recenzavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir lyginamosios teisės katedros dr. V. Jaruševičius ir Lietuvos teisės akademijos Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos katedros vedėjas doc. dr. S. Katuoka

S a n t r a u k a

Diame straipsnyje nagrinėjamas vieno iš svarbiausių diplomatinio imunitetų – diplomatinės atstovybės patalpų neliečiamybės – turinys bei su tuo susiję praktiniai šio imuniteto uptykinimo aspektai. Nagrinėjamos tarptautinėje teisėje atvirtintos priimančiosios valstybės pareigos tinkamai užtikrinti šį imunitetą bei kai kurie šio pareigų įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje aspektai. Straipsnyje siekiama pabrėžti absoliutų (t.y. be išimčių) šio imuniteto pobūdį, kartu analizuojant ligūdiolinę skirtingą valstybių praktiką tais atvejais, kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių priimančioji valstybė bent formaliai pažeidė užsienio diplomatinės atstovybės patalpų neliečiamybę. Analizuojant tokią valstybių praktiką, mėginama išsiaiškinti, ar galiojanti tarptautinė teisė nustato kokias nors minėto absoliutumo ribas, siekiant apginti priimančiosios valstybės, jos gyventojų interesus, kai atstovybės patalpos yra naudojamos neteisėtais tikslais, taip pat išsiaiškinti, kurie gali būti tie interesai, kurie galėtų suteikti tam tikrą legitimumą nagrinėjama diplomatinė imunitetą pažeidžiantiems valstybės veiksams.

Užsienio diplomatinei atstovybei priimančiojoje valstybėje yra reikalingos patalpos, kuriose ásikūrusi ji galėtų tinkamai vykdyti savo funkcijas. Pagal paprotinę tarptautinę teisę jau nuo senų laikų buvo pripažįstamas tokių patalpų neliečiamumas. 1961 m. priimta Vienos konvencija „Dėl diplomatinio santykių“ (toliau šiame straipsnyje – Konvencija) [1] áia paprotinę normą pavertė ástatymu [2, p. 1075]. Pagal šios Konvencijos 1 straipsnio i punktą atstovybės patalpos apibrėžiamos kaip „pastatai arba pastatų dalys, naudojami atstovybės tikslais, áskaitant atstovybės vadovo rezidenciją, nepriklausomai nuo to, kam jie priklauso nuosavybės teise, taip pat þemės sklypas aplink atitinkamą pastatą arba jo dalá“. Iš šio apibrėþimo matyti, kad á já nepatenka kitų užsienio diplomatų (ne atstovybių vadovų) privačios (gyvenamosios) rezidencijos, nors tuo metu Konvencijos 30 straipsnyje pasakyta, kad „privati diplomato rezidencija naudojasi tokia pat neliečiamybe ir apsauga kaip ir atstovybės patalpos“, o pagal Konvencijos 37 straipsnio 2 dalá toká pat statusá turi ir užsienio diplomatinio atstovybių administracinio–techninio personalo narių gyvenamosios patalpos.

Užsienio diplomatinės atstovybės patalpų statusá priimančiojoje valstybėje nustato Konvencijos 22 straipsnis:

„1. Atstovybės patalpos neliečiamos. Priimančiosios valstybės valdþios atstovai negali á jas áeiti negavę atstovybės vadovo sutikimo.

2. Priimančioji valstybė privalo imtis visų reikiamų priemonių atstovybės patalpoms apsaugoti nuo bet kokio ásiverþimo ar palos padarymo ir upkirsti keliá bet kokiam atstovybės rimties sutrikdymui ar orumo papeminiui.

3. Atstovybės patalpos, jø baldai ir kitas jose esantis turtas, taip pat transporto priemonės turi imunitetą nuo kratos, rekvizicijos, arešto ir vykdomøjø veiksmø”.

Diame straipsnyje átvirtintas esminis diplomatinės atstovybės patalpø statuso elementas – patalpø nelieèiamybė. Pati sàvoka „nelieèiamybė” ávairiose teisinio reguliavimo sferose gali bûti suprantama ir apibrėpiama gana ávairiai. E. Denza nelieèiamybæ ðiuolaikinės tarptautinės teisės prasme apibrėpia kaip „statusà, suteikiamà patalpoms, asmeniui bei turtui, kurie fiziðkai yra kitos suverenios valstybės teritorijoje, taèiau nepriklauso jos jurisdikcijai áprastu bûdu” [3, p. 112]. Bet kuriuo atveju diplomatinėje teisėje dauguma autoriø ðiai sàvokai suteikia du svarbiausius aspektus. Visø pirma atstovybės patalpø nelieèiamybė reiðkia imunitetà nuo priimanėios valstybės institucijø teisinio, prievartinio pobûdþio veiksmø (kratos, rekvizicijos, arešto turtui updėjimo ir pan.) vykdymo tose patalpose. Be atstovybės vadovo (ar kito diplomato, jei kalbama apie áėjimà á jo gyvenamàjà patalpà) sutikimo tarnybiniø pareigø vykdymo tikslais á atstovybės patalpas negali áeiti nei policija, nei teismo antstoliai bei higienos ar darbø saugos inspektorai bei kitø priimanėios ðalies valstybiniø tarnybø pareigûnai. Priimanėios valstybės pareigûnai neturi teisės papeisti ðio imuniteto net ir gaisro ar kitokios stichinės nelaimės atveju (iðskyrus jei yra atstovybės vadovo ar kito ágalioto asmens leidimas arba praðymas áeiti á patalpas pagalbos suteikimo tikslais), taip pat ir tuo atveju, kai yra duomenø apie piktnaudþiavimà atstovybės patalpø nelieèiamybe ir ðiø patalpø naudojimas yra nesuderinamas su atstovybės funkcijø vykdymu. Antras diplomatinės atstovybės patalpø nelieèiamybės aspektas apima aktyvià priimanėios valstybės pareigà saugoti ðias patalpas nuo privaèiø asmenø ásiverþimo, pastatø gadinimo, trukdymo atstovybės darbui, atstovaujamosios valstybės ir jos atstovø orumo ápeidimo (deginant vėliavas priešais atstovybės pastatà, ápeidinėjant jos darbuotojus ir pan.). Tiesa, dėl ðio antrojo aspekto pasitaiko ir kitokiø nuomoniø; pavyzdþiui, F. A. Mannas teigia, kad esminis yra tik pirmasis patalpø nelieèiamybės aspektas [4, p. 326].

Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl upsenio valstybiø diplomatinio atstovybiø Lietuvos Respublikoje statuso” [5] konkreèiai ávardijamas tik pirmasis nelieèiamybės aspektas (11 str. 1–2 d.):

„Diplomatinės atstovybės patalpos, jose esantis turtas ir jos transporto priemonės yra nelieèiamos.

Lietuvos Respublikos valdþios atstovai gali á jas áeiti tik sutikus diplomatinės atstovybės vadovui”.

Ði nuostata detaliau iðplėtota Lietuvos Respublikos baudþiamojo proceso kodekso [6] 194 straipsnyje, kuriame kalbama apie tardymo veiksmø baudþiamajame procese – poėmio ir kratos – darymo upsenio diplomatinio atstovybiø patalpose sàlygas:

„Daryti poėmius ir kratas diplomatinės atstovybės upimamoje patalpoje, taip pat patalpoje, kurioje gyvena diplomatinės atstovybės nariai ir jø ðeimos, galima tik diplomatinio atstovo praðymu ar sutikimu. Diplomatinio atstovo sutikimas poėmiui ar kratai daryti gaunamas per Lietuvos Respublikos upsenio reikalø ministerijà.

Darant poėmius ir kratas nurodytosiose patalpose, yra būtinas prokuroro ir Lietuvos Respublikos upsenio reikalø ministerijos atstovo dalyvavimas”.

Taèiau kituose ðio kodekso straipsniuose, reglamentuojanèiuose kitø tardymo veiksmø darymo sàlygas, ðis apribojimas neminimas. Tai nėra pagrásta, nes atstovybės vadovo, kito diplomato sutikimo bûtinumas yra aktualus ir kai kuriø kitø tardomujø veiksmø, susijusiø su patekimu á patalpas (pvz., tardomojo eksperimento, parodymø patikrinimo vietoje), atvejais. Todėl minėtos sàlygos dėl sutikimo gavimo privalomumo, Upsenio reikalø ministerijos atstovo dalyvavimo turėtø bûti taikomos ir atliekant kitus tardomuosius veiksmus upsenio diplomatinės atstovybės patalpose. Lygiai tas pats principas turėtø bûti taikomas ir teismo procesiniam veiksmams, susijusiems su bylø nagrinėjimu civilinio proceso tvarka.

Kalbant apie pirmàjà ið minėtø atstovybės patalpø nelieèiamybės aspektø, visuotinai pripaþstamas principas, kad ði nelieèiamybė yra absoliuti, t.y. atstovybės vadovo sutikimas visais atvejais yra būtinas. Ligðiolinė valstybiø praktika rodo beveik visuotinà konsensusà dėl ðio principo (jeigu neminésime akivaizdaus ðio principo papeidimo, pavyzdþiui, Irane 1979 m. prieš JAV diplomatinæ atstovybæ). Taèiau diplomatinėje praktikoje vis dėlto pasitaikė ne-

mažai atvejø, kai priimanèios valstybës pareigūnai ápengë á atstovybës patalpas ir vykdë jose tam tikrus prievartinius veiksmus kaip atsakà á paèios atstovybës prieš tai vykdytà veiklà. Atsižvelgiant į tokià praktikà, Vakarø ðaliø doktrinoje imtas propaguoti principas, kad atstovybës patalpø nelieèiamybę garantuoja jø naudojimo teisëtumas, bûtent, kad priimanti valstybë iðimtiniais atvejais gali imtis tam tikrø prievartiniø veiksmø uþsienio atstovybës patalpø atþvilgiu, jeigu ðiose patalpose vykdoma arba slepiama tokia veikla, kuri gresia priimanèios valstybës saugumui, þmoniø gyvybei ar sveikatai (vadinamasis „savignyos principas“). Ryðkiausias atvejis, kai iðkilo klausimas dël ðio principo taikymo – 1984 m. ávykiai St. James aikðtėje Londone, kai buvo ðaudoma á þmones ið Libijos atstovybës patalpø ir buvo nuðauta Anglijos policininkë. Taèiau nors dël to buvo nutraukti diplomatiniai santykiai su Libija, Jungtinës Karalystës vyriausybë, priešingai kai kuriø ekspertø siūlymams, neleido savo pareigūnams prievarta ásiverpti á atstovybës patalpas siekiant apieðkoti jas tikintis sulaikyti þudikà ir rasti neteisëtai laikomø ginklø. Tokiais savo veiksmiais vyriausybë patvirtino aptariamà diplomatinës teisës principà, kad net ir tokiu atveju atstovybës patalpø nelieèiamybë iðlieka absoliuti. Kita vertus, reikia pasakyti, kad valstybiø praktika ðiuo klausimu nėra vienoda. Yra buvę atvejø, kai ginklø laikymas, kriminaliniø ir politiniø nusikaltëliø slëpimas atstovybës patalpose yra tapæs pretekstu priimanèios ar treèiosios valstybës pareigūnams prievarta áeiti ir apieðkoti patalpas (pvz., JAV kariðkiai 1989 m. ásiverpë á Nikaragvos ambasadoriaus Panamoje rezidencijà, tikëdamiesi ten rasti jø ieðkomà buvusà Nikaragvos vadovà generolà Noriegà).

Taigi galima teigti, jog diplomatinës atstovybës patalpø nelieèiamybë pagal Konvencijos 22 straipsná yra absoliuti. Taèiau neaišku, ar ðis absoliutumas visais be iðimties atvejais gali bûti pagrãstas remiantis galiojanèia tarptautine paprotine teise, nes valstybiø praktika tais atvejais, kai diplomatinës atstovybës patalpos naudojamos neteisëtais tikslais, yra pernelyg skirtinga. Konvencijos 41 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „Atstovybës patalpos negali bûti naudojamos tikslams, nesuderinamiems su atstovybës funkcijomis, numatytomis ðioje Konvencijoje ...“. Vienu ið tokio atstovybës patalpø naudojimo neteisëtiems tikslams atvejø gali bûti, pavyzdþiui, kriminaliniø nusikaltëliø, kuriuos persekioja priimanèios valstybës pareigūnai, taip pat ginklø, narkotiniø medþiagø slëpimas ir laikymas ðiose patalpose.

Tokiais atvejais akivaizdu, jog diplomatinës atstovybës patalpø nelieèiamybe yra piktnaudþiaujama. Taèiau lygiai taip pat akivaizdu, jog ðiuolaikinë tarptautinë teisë bei vyraujanti valstybiø praktika neleidþia teigti, kad minëti piktnaudþiavimo atvejai priimanèios valstybës pareigūnams suteikia teisę prievarta áeiti á atstovybës patalpas ir papeisti jø nelieèiamybæ. Tokià iðvadà galima daryti ið dalies dël to, jog pati diplomatinë teisë numato galimybæ taikyti konkreèias atsakomàsias priemones, kurios tokiais atvejais gali bûti kaip atsakas á diplomatinës atstovybës vykdomas neteisëtas veikas (kaltø asmenø paskelbimas *persona non grata*, diplomatinio santykiø nutraukimas ir kt.) nepapeidþiant atstovybës patalpø nelieèiamybės principo.

Taèiau manytina, jog reali grësmë priimanèios valstybës saugumui bei þmoniø gyvybei gresiantis pavojus yra tos aplinkybës, kurios turi turëti prioritetà daugelio diplomatinio imunitetø ir privilegijø, taip pat ir diplomatinës atstovybës patalpø nelieèiamybės, atþvilgiu. Aiðku, jog net ir tokiomis aplinkybëmis priimanti valstybë, norëdama patekti á uþsienio diplomatinës atstovybës patalpas, turi visais ámanomais būdais siekti gauti ðios atstovybës vadovo arba, jei tai neámanoma, paèios atstovaujamosios valstybës sutikimà. Jei tokio sutikimo gauti neámanoma arba jis sàmoningai neduodamas, ið priimanèios valstybës neturëtø bûti atimta teisë ypaè išskirtiniais atvejais prievarta áeiti á atstovybës patalpas siekiant, pavyzdþiui, iðvaduoti ákaitus arba upkirsti kelià ðaudymui ið tø patalpø.

Kita problema, susijusi su atstovybës patalpø nelieèiamybės ribomis, kyla vadinamojo bûtinojo reikalingumo, arba *force majeure*, atvejais. Doktrinoje daþnai keliamas klausimas, ar priimanèios valstybës ásikiðimas, prieš tai negavus atstovybës vadovo sutikimo, tokio pobūdþio atvejais (pvz., kai atstovybës patalpose kyla gaisras, kuris tuoj gali persimesti á aplinkinius pastatus, arba gresia sprogimas patalpø viduje, jei bus bent kiek updelsta já gesinti) gali bûti laikomas pateisinamu pagrindu áeiti á diplomatinës atstovybës patalpas, taip bent

formaliai pabeidžiant jø nelieėiamybę. Aiėku, kad tokiais atvejais, priimanėios valstybės pareigūnams nesii mant atitinkamø skubiø veiks mø, kyla reali grėsmė ne tik patalpoms ir jose esanėiam turtui, bet daėnai ir ūmoniø saugumui. Tarptautinės teisės komisijoje svarstant Konvencijos projektà, ėiuo klausimu buvo daug diskutuota, taėiau galiausiai apsisotota prie dabartinio absoliuėios nelieėiamybės principo. Ėio sprendimo pagrindinis motyvas buvo tai, kad tokios galimybės priimanėiai valstybei suteikimas galėtø tapti pretekstu piktnaudpiavimams (pvz., tyėia sukeli ant gaisrà). Teigta, jog potenciali grėsmė atstovybės turtui, jeigu būtø updelsta tinkamai reaguoti būtinojo reikalingumo atvejais, yra kur kas maėiau pavojinga nei pavojus pakenkti tarpvalstybiniams santykiams dėl diplomatinės atstovybės patalpø nelieėiamybės principo pabeidimo [7, p. 113].

Priimanėios valstybės bandymai pasiteisinti, kad jos pareigūnai, pabeidę atstovybės patalpø ar jos vadovo rezidencijos nelieėiamybę, nepinojo apie tø patalpø diplomatinà statusà, teisine prasme, aiėku, yra niekiniai. Taėiau valstybiø praktikoje buvo iėkilęs ir sudėtingesnis klausimas: ar veiksmi, kuriuos atliko priimanėios valstybės pareigūnai, patekę á atstovybės patalpas be jos vadovo sutikimo, gali sukelti kokias nors teisėtas pasekmes? Pavyzdėiui, ar teisėtas bus diplomatinio imunitetu nesinaudojanėio asmens, kurà priimanti valstybė persekioja baudpiamojo proceso tvarka ir kuris buvo sulaikytas prievarta patenkant á upsenio atstovybės patalpas, sulaikymas? Vienareikėmio atsakymo á ėà klausimà nepateikia nei ėiuolaikinė diplomatinė teisė, nei valstybiø praktika ir doktrina. Aiėku, jog ir ėiuo atveju priimanti valstybė yra atsakinga dėl Konvencijos nuostatos, átvirtinanėios atstovybės patalpø nelieėiamybės principà, pabeidimo. Taėiau dėl to kylanti ėios valstybės tarptautinė atsakomybė, atstovaujamosios valstybės galimi atsakomieji veiksmai daėnai nebeturi nieko bendra su ávykusiu faktu (t.y. su tuo, dėl ko priimanti valstybė ávykdė nelieėiamybę pabeidžianėius veiks mus) – valstybės paprastai elgiasi savo nuopiūra (pvz., *Dorf* byloje 1973 m. Norvegijos teismas pripaėino, jog tarptautinė teisė nedraudžia laikyti asmenį suimtà, jei jis atsitiktinai sulaikytas nelieėiamybės statusà turinėiose patalpose [3, p. 124]).

Su aptariamu atstovybės patalpø nelieėiamybės aspektu susijęs dar vienas klausimas – patalpø, aplink jas esanėio ūmės sklypo paėmimas priimanėios valstybės visuomeninėms reikmėms. Turto paėmimas tokiu pagrindu yra numatytas daugelio pasaulio valstybiø ástatymuose (taip pat ir Lietuvos). Dėl to kyla ir tarptautinio pobūdėio incidentø (pvz., Baltarusijos atvejis prieš keletà metø). Kyla klausimas, ar ėi ástatymuose numatyta teisė gali būti ágyvendinama ir upsenio diplomatinės atstovybės patalpø atpvilgiu. Konvencijoje atsakymo á ėà klausimà nepateikiama. Taėiau doktrinos ir valstybiø praktikos ėiuo klausimu analizė leidžia teigti, kad toks nusavinimas yra galimas ir teisėtas pagal tarptautinę teisę, jeigu yra patenkinami ėie reikalavimai:

- 1) ėi teisė gali būti ágyvendinama tik esant ypač svarbioms aplinkybėms (t.y. ėios aplinkybės turi būti dar svarbesnės nei tos, kurioms esant, valstybės ástatymai numato privaėioje nuosavybėje esanėio turto paėmimà visuomenės poreikiams; be to, būtø neteisėta vienu metu nusavinti kelio atstovybiø patalpas, kaip mėginta padaryti, pvz., Baltarusijoje);
- 2) valstybei, kurios atstovybės patalpos nusavintos, turi būti iėmokėta greita ir visiėka kompensacija;
- 3) priimanti valstybė privalo padėti valstybei, kurios atstovybės patalpos nusavintos, per ámanomai trumpiausią laikà susirasti kitas atstovybės reikmėms tinkamas patalpas.

Kalbant apie šį patalpø nelieėiamybės aspektà, reikėtø paminėti dar ir tai, kad taip pat neleistina priimanėios valstybės teismø, kitø teisėsaugos institucijø (pvz., prokuratūros) pareigūnams tiesiogiai siėsti, áteikinėti teismo ėaukimus, kitus dokumentus atstovybės patalpose. Nors paėiame Konvencijos tekste tai konkreėiai nenurodyta, taėiau ið Konvencijos parengiamosios medpiagos aiėkiai matyti, jog Tarptautinės teisės komisija laikėsi viena-reikėmės nuomonės, kad visi minėto pobūdėio dokumentai turi būti siunėiami diplomatinei atstovybei per priimanėios valstybės Upsenio reikalø ministeriją [8, p. 378].

Kalbant apie diplomatinės atstovybės patalpø nelieėiamybės antràją aspektà – priimanėios valstybės aktyvià pareigà saugoti ėias patalpas nuo privaėiø asmenų ásiverpimo,

pastatø gadinimo, trukdymo atstovybės darbu, kiekvienos atstovybės apsaugos laipsnis ir pobūdis turi būti proporcingas potencialaus pavojaus ar grėsmės atstovybei laipsniui ir pobūdžiui. Konvencijoje nėra numatyta diplomatinės atstovybės teisė reikalauti stacionarios policijos apsaugos prie kiekvieno atstovybės pastato, atstovybės vadovo rezidencijos ir juo labiau – prie kitø diplomatinio personalo nariø rezidencijø. Egzistuoja priimančios valstybės pareiga užtikrinti atstovybės patalpø apsaugà ir ji pati sprendžia, kokiomis priemonėmis ji geriausiai tą pareigà ávykdys. Kita vertus, priimanti valstybė neabejotinai turi reaguoti á atstovybės darbuotojø ar kitø asmenø pranešimus apie atstovybei gresiantá pavojø, t.y. kad gali būti pažeista jos neliečiamybė, ir imtis atitinkamø prevencijos priemoniø. Be to, patirtis rodo, jog saugumo priemonės, kuriø imasi paėios diplomatinės atstovybės (ypač tø valstybiø, kuriø atstovybiø uþpuldinėjimo grėsmė dėl politiniø, etniniø ir kitokiø motyvø yra didžiausia), yra veiksmingiausia garantija siekiant užtikrinti jø patalpø neliečiamybę. Todėl priimanti valstybė privalo visø pirma skatinti tokiø valstybiø diplomatinės atstovybės organizuoti savo paėiø apsaugà, sudarydama tam reikiamas sąlygas (leisdama ásigyti ginklų, naudoti specialias apsaugos priemones ir t.t.), o antra, užtikrinti, kad jos policijos pareigūnai ypač budriai saugotø atstovybės patalpas, bendradarbiaudami áiuo tikslu su atstovybės pareigūnais [7, p. 126].

Skiriamos dvi atstovybiø patalpø apsaugos rūdys: iðorinė ir vidinė apsauga. Priimančios valstybės pareiga ir uþdavinyš – būtent iðorinė apsauga. Tuo tarpu vidinė apsauga rūpinasi pati atstovaujamoji valstybė, atsivėlgdama á priimančioje valstybėje turimus interesus, politinæ, kriminogeninæ padėtá bei kitokias aplinkybes. Daþniausiai tokia vidinė apsauga vykdoma naudojantis technikos priemonėmis, savø darbuotojø (sargybiniø) pagalba, taip pat samdant privačias saugos firmas.

Priimančios valstybės imasi ávairiausiø apsaugos priemoniø, siekdamos užtikrinti jose ásikūrusiø uþsienio diplomatinio atstovybiø patalpø apsaugà. Daþniausiai naudojamoms ávairios technikos priemonės (signalizacija, vaizdo kameros), vykdomas sustiprintas patruliuojimas atstovybės rajone arba steigiami stacionarūs policijos postai. Estijoje, pavyzdžiui, áios áalies policijos vykdoma uþsienio diplomatinio atstovybiø patalpø bei áiø atstovybiø vadovø rezidencijø apsauga, atsižvelgiant į rizikos laipsnį, gali būti 4 lygiø:

1. technikos priemonės:
 - vietinė signalizacija, sujungta su valdymo centru,
 - stebėjimo kamerø, sujungtø su valdymo centru, sistema,
 - radijo pavojaus sistema, sujungta su valdymo centru;
2. mobilūs patruliai;
3. stacionarūs postai;
4. asmens sargybieniai.

Pirmo ir antro lygio apsauga taikoma visø diplomatinio atstovybiø patalpoms bei jø vadovø rezidencijoms. Trečio lygio apsauga taikoma tais atvejais, kai nuolatinis rydys su valdymo centru yra neámanomas arba kai neámanoma pakankamai operatyviai reaguoti á pavojaus signalà. Ketvirto lygio apsauga taikoma, kai kyla iðskirtinė grėsmė ir jokios kitos apsaugos priemonės nėra pakankamos [9, p. 17].

Jeigu á atstovybės patalpas neteisėtai ásibraunama (ir daþniausiai áiose patalpose esantys pmonės paimami ákaitais), atstovybės vadovo praðymu priimanti valstybė, pasitelkusi policijà, specialias pajėgas ir kitas priemones, privalo imtis visø reikiamø priemoniø, kad būtų iðvaduoti ákaitai, suimti ásibrovėliai ir pan. Jeigu pats atstovybės vadovas yra paimtas ákaitu, priimanti valstybė, siekdama gauti sutikimà ášiverpti á patalpas ákaitø iðvadavimo tikslais, turi gauti paėios atstovaujamosios valstybės sutikimà. Toks atstovybės vadovo ar jo atstovaujamos valstybės sutikimas yra būtinas bet kuriuo atveju, kad ir kokio neátidėliotinumø reikalas iðkiltø; pavyzdžiui, Gvatemalos specialiojø pajėgø veiksmi prieð uþimtà Ispanijos ambasadà áioje áalyje 1980 m., negavus paties Ispanijos ambasadoriaus praðymo imtis šių veiksmų, sukėlė viso diplomatinio korpuso Gvatemaloje protestà, ir Ispanija ið karto nutraukė diplomatinis santykius.

Kita situacija, kai dėl privačios (t.y. neveikiančios) priimančios valstybės vardu ar pagal jos ásakymus) asmenø ášiverpimo á atstovybės patalpas, áiø patalpø uþėmimo, ákaitø jose

paėmimo gali kilti nepasitenkinimas priimanėia valstybe ar netgi jos tarptautinė teisinė atsakomybė dėl savo pareigų pagal Vienos konvencijos 22 straipsnà nevykdymo arba netinkamo vykdymo, yra susijusi su tuo, kad priimanti valstybė nenumatė, taėiau privalėjo numatyti upšienio diplomatinei atstovybei gresiantà pavojų ir apie jà informuoti atstovybės darbuotojus. Taip iđ dalies buvo ir garsiosios Peru ákaitų krizės Japonijos ambasadoje Limoje 1996–1997 m. atveju. Jai pasibaigus, Peru prezidentas oficialiai atsiprađė Japonijos up tuos ávykius.

Irano ákaitų krizė 1979–1980 m., kai buvo upgrobta ir nusiaubta JAV ambasada Teherane, o jos darbuotojai buvo laikomi ákaitais daugiau kaip metus, tapo šiurkščiausiu tarptautinės paprotinės teisės bei Vienos konvencijos (ypaė jos 22 str.) papeidimu bent jau XX ampiuje. Tarptautinis Teisingumo Teismas pripapino Iranà kaltu tiek dėl to, kad jis nesiėmė reikiamų prevencijos priemonių apsaugoti atstovybės patalpas nuo ginkluotų maiđtininkų ásiverpimo, tiek dėl to, kad nesiėmė reikiamų priemonių iđvaduoti ákaitus ir nubausti pagrobėjus.

Jeigu pripapástama, jog priimanti valstybė nesiėmė reikiamų prevencijos priemonių tam, kad upkirstų kelià ásiverpimui á upšienio diplomatinės atstovybės patalpas arba kad nebūtų padaryta toms patalpoms žala, kyla jos tarptautinės teisinės atsakomybės klausimas, kuris dabniausiai iđsprendžiamas atlyginant atstovaujamajai valstybei jos patirtà žalà. Tai yra visuotinai pripapinta paprotinės tarptautinės teisės norma. Be to, valstybių praktika rodo ir kità aiđkià tendencijà: priimanti valstybė paprastai sumoka kompensacijà net ir tuo atveju, kai jokia jos kaltė dėl pareigų pagal Konvencijos 22 straipsnà nevykdymo ar netinkamo vykdymo negali būti árodyta.

Konvencijos 22 straipsnio 2 dalyje, be kita ko, nustatyta, kad „priimanėioji valstybė privalo imtis visų reikiamų priemonių ... upkirsti kelià bet kokiam atstovybės rimties sutrikdymui ar orumo papėminimui“. JAV Kongresas dar 1938 m. priėmė rezoliucijà, updraudusià (negavus iđankstinio atitinkamos policijos ástaigos leidimo) Kolumbijos apygardoje arėiau kaip 500 pėdų iki pastatų, kuriuose ásikūrė bet kurios upšienio valstybės atstovai, diplomatinės atstovybės ar konsulinės ástaigos, iđskleisti bet kokià vėliavà, plakatà ir kitokià vaizdinę priemonę, kuri ápeistų ar smerktų atitinkamà valstybę, jos vykdomà politikà, taip pat ðiais tikslais organizuoti bet kokius susirinkimus.

Panađių tikslų siekiama ir 1993 m. gruodpio 2 d. priimtame Lietuvos Respublikos susirinkimų ástatyme [10] átvirtintomis nuostatomis. Ðio įstatymo 6 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „Susirinkimai prie ... upšienio diplomatinė atstovybių gali būti organizuojami ne arėiau kaip 25 metrai nuo pagrindinio áėjimo á ðiuos pastatus bei objektus, ir visais atvejais garantuojamas laisvas priėjimas ir privapiavimas prie jų“. Ástatymo 17 straipsnyje numatyti pagrindai, kada policijos pareigūnai turi teisę imtis priemonių priverstinai nutraukti susirinkimà; tarp kitų pagrindų, nustatyta, kad susirinkimas nutraukiamas, jeigu jo organizatoriai ar dalyviai „individualiais ar grupiniais veiksmais trikdo ar kelia realià grėsmę sutrukdyti ... valstybinė atstovų, organizacijų ar savivaldybių normalià veiklą“; ðiuo atveju nėra aiđku, ar þodþiai „valstybinės atstovų“ reiđkia ir upšienio valstybių diplomatinės atstovybes. Bet kuriuo atveju manytina, jog pagrindas policijos pareigūnams nutraukti susirinkimà turėtų būti ir tokios veikos, kuriomis trukdoma normaliai diplomatinės atstovybės veiklai, ápeidinėjami, fiziđkai upkabinėjami jos darbuotojai ir pan.

Dauguma kitų valstybių nėra priėmusios specialių teisės aktų ðiuo klausimu, taėiau problema, susijusi su mitingais, kitokiomis protesto akcijomis prieðais tam tikros upšienio valstybės diplomatinės atstovybės pastatus, dabnai yra gana aktuali. Australijos Federaliniam Teismui *Minister for Foreign Affairs and Trade and Others v. Magno and Another* byloje 1992 m. teko spræsti Konvencijos 22 straipsnio 2 dalyje numatytų apribojimų ir tokių pagrindinių þmogaus teisė kaip þodþio laisvė ir susirinkimų laisvė subalansavimo problemà. Ginėas kilo dėl Australijos valdþios draudimo prieðais Indonezijos ambasados pastatà pastatyti medinius krypius þmonių, kuriuos nupudė Indonezijos karinės pajėgos represijų Rytų Timore metu, atminimui. Iđ teismo sprendimo ðioje byloje galima daryti iđvadà, jog sàvokos „ramybės trikdymas“, „orumo ápeidimas“ yra neabsoliuėios, jų neámanoma tiksliai apibrėpti rađytiniuose teisės aktuose, todėl jos turi būti vertinamos atsipvelgiant á kiekvieno

konkreto atvejo aplinkybes. Teismo nuomone, abi šios sąvokos susipina, tačiau orumo apėidimas gali apimti ir tokias veikas, kurios nelaikytinos galinėiomis „trikdyti atstovybės rimtą“: pavyzdėiui, atstovybės atstovaujamos valstybės vėliavos, jos vadovų nuotraukų, portretų deginimas ar kitoks iđniekinimas, kai tai daroma prieđais ar netoli atstovybės pastato [3, p. 143].

Jungtinėje Karalystėje kriterijai, kuriais vadovaujantis galima būtų spręsti apie „atstovybės rimties trukdymo“ ar „orumo apėidimo“ buvimo faktą, taip pat nėra ástatymiđkai apibrėpti, ir tai paliekama spręsti policijai, kuri tokiais atvejais turi konsultuotis su uėpsienio reikalų ministerija, ir galiausiai – teismams. Po 1984 m. ávykių Londono St. James aikđtėje, Bendruomenių rūmų Uėpsienio reikalų komiteto piktnaudėiavimo diplomatiniais imunitetais ir privilegijomis klausimu pateikta išvada gali būtį laikoma Jungtinės Karalystės politikos šioje srityje apibendrinimu. Ėiame dokumente pabrėžta, kad priimanėios valstybės pareiga apsaugoti atstovybės rimtą negali būtį traktuojama pernelyg plaėiai, kas reikėtų reikalavimà visiđkai izoliuoti uėpsienio valstybės atstovybė nuo vieđosios nuomonės iđreiđkimo priimanėioje valstybėje; ši apsauga turi apsiriboti tuo, kad atstovybė galėtų normaliai tęsti savo darbà, kad nekliudomai būtų galima įeiti ir iđeiti iđ atstovybės pastato ir kad atstovybės darbuotojai neturėtų pagrindo nuogàstauti, jog atstovybės patalpos gali būtį apgadintos arba jie patys supaloti [3, p. 144].

Diplomatinėje praktikoje taip pat iđkyla problema nustatant konkretų laikà, nuo kurio tam tikros patalpos ágyja ir/arba praranda „diplomatinės atstovybės patalpų“ statusà. Konvencijos 39 straipsnyje nurodytas asmeninių imunitetų ir privilegijų pradėios bei pabaigos laikas, tačiau nėra nustatyta jokios taisyklės dėl atstovybės patalpų. Konvencijos 1 straipsnio 1 punkte pateiktame atstovybės patalpų apibrėpime įodėiai „naudojami atstovybės tikslais“ nepateikia atsakymo á klausimà, ar šis statusas ágyjamas nuo tada, kai patalpose pradeda dirbti atstovybės personalas, ar nuo tada, kai sudaroma sutartis dėl šio patalpų pirkimo, nuomos ir pan. Atsakymas á šà klausimà svarbus todėl, kad būtent nuo šio momento patalpų atėpvilgiu turėtų būtį pradėti taikyti diplomatinei atstovybei kaip institucijai numatyti imunitetai bei privilegijos.

L. Dembinskio nuomone, su diplomatinės atstovybės patalpomis susiję imunitetai ir privilegijos pradedami taikyti nuo to momento, kai atstovybė (jos atstovaujama valstybė) ágyja teisinà titulà á tas patalpas, ir taikomi iki tol, kol šis titulas galioja, nebent galėtų būtį patikimai árodyta, jog atstovybė jų nei naudoja, nei turi ketinimà ar galimybė naudoti jas atstovavimo savo valstybei tikslais [11, p. 189]. Manytina, kad bet kuriuo atveju diplomatinė atstovybė ágyja teisė á patalpų nelieėiamybė ir kitus imunitetus bei privilegijas (pvz., atleidimà nuo mokesėių) nuo to momento, kai apie šio patalpų ásigijimà atstovybės tikslams ar jų naudojimo ėiems tikslams pradėia informuojama priimanti valstybė ir, kur to reikalaujama, ši valstybė iđreiđkia savo sutikimà, kad tos patalpos būtų naudojamos kaip „atstovybės patalpos“.

Kai patalpos nebenaudojamos (visam laikui arba laikinai) atstovybės funkcijoms vykdyti, priimanėiai valstybei pagal Konvencijos 45 straipsnà vis tiek iđlieka pareigos rūpintis šio patalpų, jose esanėio turto, archyvų ir dokumentų apsauga. Tačiau kyla klausimas, ar įodis „apsauga“ šiuo atveju taip pat reiđkia ir patalpų nelieėiamybė abiem anksėiau nagrinėtomis prasmėmis? Konvencija á šà klausimà atsakymo nepateikia. Lygiai taip pat neaiđku, ar šiuo atveju iđlieka galioti kiti diplomatinei atstovybei taikytini imunitetai ir privilegijos (pvz., atleidimas nuo mokesėių uė diplomatinės atstovybės patalpas). Konvencijoje nieko nekalbama ir apie tai, kiek laiko ši „apsauga“ turi trukti tuo atveju, kai atstovybės patalpos yra apleidėiamos visam laikui. Bet kuriuo atveju manytina, jog priimanėiai valstybei iđlieka pareiga saugoti buvusias uėpsienio diplomatinės atstovybės patalpas tol, kol iđ jų iđgabenamas jose esantis turtas, archyvai ir dokumentai. Pagal JAV praktikà, uėpsienio diplomatinės atstovybės patalpos, laikinai nebenaudojamos ėiems tikslams nutraukus diplomatinius santykius, gali būtį nusavintos ir naudojamos kitiems tikslams, kol bus atnaujinti diplomatiniai santykiai. Taip atsitiko su Irano ambasados patalpomis, kai 1980 m. balandėio mėnesà buvo nutraukti diplomatiniai santykiai tarp JAV ir Irano [12, p. 53].

Lietuvos Respublikos teisės aktai taip pat nenustato, nuo kokio momento patalpos ágyja ir praranda „diplomatines atstovybes patalpø“ statusà. Lietuvos Respublikos Vyriausybës 1991 m. lapkriëio 13 d. nutarimo Nr. 465 „Dël atvykstanëiø á Lietuvos Respublikà oficialiø úpsienio valstybiø asmenø, jø gyvenamøjø patalpø, turto bei transporto priemoniø apsaugos“ [13] 3 punkte nustatyta, kad „úpsienio valstybiø diplomatiniø ir konsulinø atstovybiø patalpos, jø vadovø rezidencijos (tiek laikinos, tiek nuolatinës) pradedamos saugoti nuo oficialiø úpsienio atstovø atvykimo momento“. Tokia formuluotë sukelia ávairiø neaiðkumø. Pavyzdþiui, jei pradedami atstovybës patalpø rekonstrukcijos ar statybos darbai ir jau yra atvykæs úpsienio diplomatinis atstovas, ar tai reiðkia, kad statomas ar rekonstruojamas pastatas turi nelieëiamybæ abiem ankðëiau nagrinëtomis prasmëmis ir turi bûti saugomas? Kà kalbant apie atstovybës patalpø apsaugà reiðkia þodþiai „atvykimo momentas“: ávabiavimà á Lietuvos Respublikos teritorijà, ágaliojamøjø raðtø áteikimà ar patalpø naudojimo kaip atstovybës patalpas pradþià? Todël manytina, kad bent jau dël atstovybës darbo patalpø (ne diplomatø gyvenamøjø rezidencijø), minëta nuostata turëtø bûti suformuluota aiðkiau, nes ji neatitinka dabartinës Lietuvoje nusistovëjusios praktikos ðiuo klausimu.

Iðvados

Apibendrinant iðdëstytas mintis, galima suformuluoti tokias iðvadas:

1. 1961 m. Vienos konvencijos „Dël diplomatinø santykiø“ 22 straipsnyje átvirtinta diplomatinës atstovybës patalpø nelieëiamybë yra vienas ið esminiø diplomatinø imunitetø, kurà galima laikyti imperatyvine tarptautinës teisës norma, t.y. já privalo úptikrinti visos valstybës jø teritorijose ásteigtø úpsienio valstybiø diplomatinø atstovybiø atþvilgiu.

2. Diplomatines atstovybës patalpø nelieëiamybë plaëiausia prasme suprantama dviem aspektais. Pirma, ji reiðkia imunitetà nuo priimanëios valstybës institucijø teisinio, prievartinio pobûdþio veiksme (kratos, rekvizicijos, areðto turtui úpdëjimo ir pan.) vykdymo tose patalpose; be atstovybës vadovo (ar kito ágalio to asmens) leidimo ar praðymo vykdydama tarnybines pareigas, á atstovybës patalpas negali áeiti nei policija, nei teismo antstoliai, higienos, darbø saugos inspektoriai bei kitø priimanëios ðalies valstybiniø tarnybø pareigûnai. Antras ðios nelieëiamybës aspektas reiðkia aktyvià priimanëios valstybës pareigà saugoti ðias patalpas nuo ásiverþimo, pastatø gadinimo, trukdymo atstovybës darbui (trukdant áeiti á atstovybës patalpas, iðeiti ið jø ir pan.), atstovaujamosios valstybës ir jos atstovø orumo ápeidimo (deginant valstybës vëliavà prieðais jos atstovybës pastatà, ápeidinëjant atstovybës darbuotojus ir pan.), kai minëtas veikas atlieka privatûs asmenys.

3. Priimanti valstybë savo aktyvià pareigà saugoti diplomatinës atstovybës patalpas nuo ásiverþimo, pastatø gadinimo, trukdymo atstovybës darbui ir pan. vykdo savo nuopiûra, t.y. kiekvienos atstovybës patalpø apsaugos laipsnis ir pobûdis turi bûti proporcingas potencialaus pavojaus ar grësmës, gresianëios tai atstovybei, laipsniui ir pobûdþiui. Konvencijoje nėra numatyta diplomatinës atstovybës teisë reikalauti stacionarios policijos apsaugos prie kiekvieno atstovybës pastato, atstovybës vadovo rezidencijos ir juo labiau – prie kitø diplomatinës atstovybës darbuotojø gyvenamøjø rezidencijø. Taëiau priimanti valstybë privalo reaguoti á atstovybës darbuotojø ar kitø asmenø praneðimus apie atstovybei gresiantà pavojø, kad gali bûti paþeista jos patalpø nelieëiamybë, ir imtis atitinkamø prevencijos priemoniø.

4. Diplomatines atstovybës patalpø nelieëiamybë pagal savo pobûdà yra absoliuti, t.y. galiojanti sutartinë tarptautinë teisë nenumato jokiø iðimëiø, kada priimanti valstybë galëtø teisëtai patekti á ðias patalpas prieð atstovybës vadovo ir atstovaujamosios valstybës valià. Taëiau doktrinoje, remiantis ligðioline nevienoda valstybiø praktika, kai keletu atvejø priimanëios valstybës papeidë ðià nelieëiamybæ, reaguodamos á, jø nuomone, atstovybës patalpø naudojimà neteisëtais tikslais, ábejojama ðio imuniteto absoliuëiu pobûdþiu ir mëginama rasti kriterijus, kuriais galima bûtø grásti iðimtis ið ðio imuniteto. Manytina, jog reali grësmë, priimanëios valstybës saugumui bei þmoniø gyvybei gresiantis pavojus, kai atstovybës patalpos yra naudojamos aiðkiai neteisëtais ir su diplomatinëmis funkcijomis nesusijusiais tikslais, yra tos aplinkybës, kurios gali pateisinti tam tikrus priimanëios

valstybės veiksmus, formaliai papeidpianėius diplomatinės atstovybės patalpø nelieėiamybæ.

5. Diplomatinėje praktikoje taip pat iðkyla problema nustatant konkretø laikà, nuo kurio tam tikros patalpos ágyja ir/arba praranda „diplomatinės atstovybės patalpø” statusà, nes Konvencijoje ðis klausimas nėra reglamentuojamas. Nors doktrinoje dël to yra ávairiø nuomoniø, manytina, kad bet kuriuo atveju diplomatinė atstovybė ágyja teisæ á patalpø nelieėiamybæ ir kitus imunitetus bei privilegijas (pvz., atleidimà nuo mokesėiø) nuo to momento, kai apie ðiø patalpø ásigijimà atstovybės tikslams ar jø naudojimo ėiems tikslams pradpià informuojama priimanti valstybė ir, kur to reikalaujama, ji iðreiðkia savo sutikimà, kad tos patalpos bũtø naudojamos kaip „atstovybės patalpos”.

Kai patalpos nebenaudojamos (visam laikui arba laikinai) atstovybės funkcijoms vykdyti, priimanėiai valstybei pagal Konvencijos 45 straipsnà vis tiek iðlieka pareigos rūpintis ðiø patalpø, jose esanėio turto, archyvø ir dokumentø apsauga. Nors Konvencijoje nieko nekalbama ir apie tai, kiek laiko ði „apsauga” turi trukti tuo atveju, kai atstovybės patalpos yra apleidpiamos visam laikui, manytina, jog priimanėiai valstybei iðlieka pareiga saugoti buvusias atstovybės patalpas tol, kol ið jø iðgabenamasi jose esantis turtas, archyvai ir dokumentai.

6. Priimanėiai valstybei papeidus upsienio diplomatinės atstovybės patalpø nelieėiamybæ, kyla jos tarptautinė teisinė atsakomybė, kuri dabniausiai ágyvendinama tokiomis priemonėmis kaip oficialus atsipraðymas nukentėjusiosios valstybės, kompensacijos ėiai valstybei iðmokėjimas, taip pat nukentėjusiosios valstybės atsakomosiomis priemonėmis – diplomatinio santykiø nutraukimu ir pan.

LITERATŪRA

1. **Vienna** Convention on Diplomatic Relations // United Nations Treaty Series. Vol. 500. United Nations. – New York, 1965.
2. **Oppenheim's** International Law. 9th ed. Longman. – London, 1992.
3. **Denza E.** Diplomatic Law: a Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations. 2nd ed. – Oxford University Press, 1998.
4. **Mann F. A.** Further Studies in International Law. – Oxford Clarendon Press, 1990.
5. **Lietuvos Respublikos** Aukðėiausiosios Tarybos ir Vyriausybės þinios. 1991. Nr. 29.
6. **Lietuvos Respublikos** Baudþiamojo proceso kodeksas. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais. – V., 2000.
7. **Sen B.** A Diplomat's Handbook of International Law and Practice. 3rd rev. ed. Martinus Nijhoff Publishers, 1988.
8. **Murty B. S.** The International Law of Diplomacy. Martinus Nijhoff Publishers. New Haven Press, 1989.
9. **Handbook** for Foreign Diplomatic and Consular Personnel in the Republic of Estonia. Ministry of foreign affairs. 1996.
10. **Valstybės** þinios. 1993. Nr. 69.
11. **Dembinski L.** The Modern Law of Diplomacy. – Dordrecht, 1990.
12. **McClanahan G. V.** Diplomatic Immunity – Principles, Practices, Problems. – Washington, 1989.
13. **Lietuvos Respublikos** Aukðėiausiosios Tarybos ir Vyriausybės þinios. 1991. Nr. 57.
14. **Salmon J. A.** Manuel de Droit Diplomatique. – Bruxelles: Bruylant, 1994.

Inviolability of Premises of Diplomatic Mission and Practical Aspects of its Ensuring

A. Paksas

SUMMARY

The article deals with the content of one of the most fundamental diplomatic immunity – inviolability of diplomatic premises. The duties of the receiving state under international law as regards ensuring of this immunity, as well as certain aspects of fulfilling of these duties in the Republic of Lithuania are discussed too. The article focuses on the absolute nature of this immunity and, at the same time, – on the comprehensive analysis of the hitherto existing different practice of states when a receiving state for one reason or the other has violated the immunity of premises of foreign diplomatic missions. As a result of that analysis it is attempted to ascertain whether the existing international law sets any limits on absoluteness of the immunity in question in order to defend the interests of the receiving state and its people in the case when diplomatic premises are used for unlawful purposes, as well as to find out what are or could be those interests.

